

Dr. Gulyás László

A 20. századi magyar-szerb közös történelem vitás pontjai (1918-1945), különös tekintettel a délvidéki magyarirtásra (1944-45)

Bevezetés

Kedves olvasó, bár ez egy történelmi kérdéssel foglalkozó tanulmány, két „furcsa kéréssel” fordulok hozzád. Először arra kérlek, hogy mielőtt elkezded olvasni tanulmányomat, vess egy pillantást a lentebb látható portréra, mely egy fiatal hölgyet ábrázol.

Másodjára arra kérlek, hogy vess egy pillantást a tanulmány vége felé látható második portréra, mely egy öregasszonyt ábrázol. Majd térj vissza ide, azaz **Bevezetés**hez.

Igen, jól látod, az egyik portré első ránézésre egy fiatal hölgyet ábrázol, míg a másik portré egy öregasszonyt, **de én azt állítom, hogy a két portré valójában egyforma!** A képek értelmezése attól függ, hogy mit akarok beléjük látni:

- ha úgy akarom, a képek egy fiatal hölgyet ábrázolnak,
- ha úgy akarom, akkor a képeken egy öregasszony látható.

Kedves olvasó ezek után arra kérlek, hogy olvasd el tanulmányomat, ígérem a végére meg fogod érteni, hogy milyen célt is szolgált valójában a fenti kis észlelési kísérletünk.

A 20. századi magyar-szerb történelem kulcskérdései: Ha meg akarjuk érteni a 20. századi magyar-szerb közös történelmet (és ezen belül az 1944-45 évi magyarirtást), akkor véleményem szerint az alábbi három kérdést kell feltennünk:

1. Mi történt 1941 és 1945 között a Délvidéken, és azt hogyan értelmezhetjük?
2. Mi a 20. századi közös magyar-szerb történelem „gyökérproblémája”?
3. Hogyan és mit kellene megírni a szerb-magyar közös történelemből?

Vizsgáljuk meg ezeket a kérdéseket részletesen:

1. kérdés: Mi történt 1941 és 1945 között a Délvidéken, és azt hogyan értelmezhetjük?

Ennél a kérdésnél három történelmi esemény ellentétes megítéléséről van szó, ezek az alábbiak:

- a) Mi történt 1941 áprilisában?
- b) Mi történt 1942 januárjában?
- c) Mi történt 1944-45-ben?

a) Mi történt 1941 áprilisában?

A magyar történészek többsége által vallott álláspont szerint azt, ami 1941 áprilisában történt, a „**Délvidék visszatérése**” foga-

Egy fiatal lány portréja

lommal írhatjuk le. Azaz azok a délvidéki területek (kivéve a szerbiai Bánságot, mely német katonai közigazgatás alá került), melyeket a trianoni békediktátum elszakított és a délszláv államhoz csatolt, visszatértek a magyar anyaországhoz. Ez az értelmezés jogosnak fogadja el ezen területek visszatérését (másképpen fogalmazva visszacsatolását).

Ezzel szemben a szerb álláspont szerint 1941-ben a fasiszta Németország és szövetségesei (köztük Magyarország) megtámadták és feldarabolták Jugoszláviát. Így mindaz, ami történt, a „megszállás” fogalommal írható le.

A két fogalom (**visszatérés versus megszállás**) összeegyeztetése szinte lehetetlen. A magyar történészek egy kis csoportja folytatva az 1945 és 1990 közötti szocialista történetírás internacionalista hagyományait, mégis megpróbálkozott a két fogalom összeegyeztetésével. Sajti Enikő az „**impériumváltás**” fogalmát használja mind az 1920-as (trianoni békediktátum), mind az 1941-es visszatérésre. Véleményem szerint ez a fogalomhasználat elfogadhatatlan, hiszen elmossa a különbséget a kétféle esemény között, és így egyenlőségelet tesz a trianoni békediktátum (1920-as elcsatolás) és az 1941. évi visszatérés (visszacsatolás) között.

b) Mi történt 1942 januárjában?

1942 januárjában az ún. „**hideg napok**” alatt a magyar hadsereg és a csendőrség alakulatai az egyre fokozódó partizánháború letörése érdekében nagyszabású tisztogató akciót hajtottak végre a Vajdaságban. Ennek során 3309 embert végeztek ki. Szombathelyi Ferenc vezérezredes a Honvéd Vezérkar főnöke két évvel később, az 1944 januárjában megtartott tiszti

gyűlésen, az alábbi módon értékelte a hideg napokat: „...Az egész eseményt összefoglalóan csak ezekkel a végzetes tragikus szavakkal tudom kifejezni, hogy **nemzeti szerencsétlenség.**”

Magyar történészként egyetértünk Szombathelyi Ferenc értékelésével, sőt egyetértünk a szerb állásponttal is, mely szerint a magyar honvédség és csendőrség komoly háborús bűnt követett el a hideg napok során.

De azt is rögzítenünk kell, hogy a Kállay-kormány elhatárolta magát a vérengzéstől, és 1943. december 14-én az esetben bűnös 15 magas rangú katona- és csendőrtisztet hadbíróság elé állította. Mindenféleképpen ki kell emelnünk, hogy a második világháború összes hadviselő országa közül Magyarország volt az egyedüli, ahol hivatalos hadbírószági számonkérés során felelősségre vontak aktív katonákat és csendőrtiszteket a polgári lakosság ellen elkövetett atrocitások miatt! Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök volt az egyetlen olyan katonai vezető a hadviselő országok haderejének vezetői közül, aki kezdeményezte és végrehajtotta saját katonatisztjeinek hivatalos bírósági felelősségre vonását háborús bűncselekmények miatt.

Ráadásul a magyar kormány Balla Pál belügyi államtitkár elnökletével bizottságot nevezett ki, hogy a lakosság bejelentései alapján, a helyszínen, a razzia során elszenvedett veszteségeket és károkat felbecsülje. A magyar országgyűlés az anyagi károkért nyújtott jóvátételen felül még évi 12 millió pengőt is megszavazott életjáradékul az eltűntek és kivégzettek családtagjainak.

Azt gondoljuk, hogy az akkori magyar kormány és magyar hadvezetés megtette a szükséges lépéseket a bűnösök megbüntetésére és a hozzátartozók kárpótlására.

c) Mi történt 1944-45-ben?

A „hideg napok” a szerbek emlékezetében mélyen bevésődtek és az első adandó alkalmmal (azaz 1944-45-ben) bosszút álltak a magyarokon. Ezt nevezi a magyar történetírás egy része – ismét Sajti Enikő nevét kell említenünk negatív példaként – „**még hidegebb napoknak.**” Csakhogy ez a fogalomhasználat ismét az összemosás és a dolgok elmaszatólására alkalmas, illetve a szerb álláspont burkolt elfogadását jelenti. A szerb álláspontot így foglalhatjuk össze: 1942-ben a „**megszálló magyarok**” megcsinálták a „hideg napokat”, és mi szerbek ezért 1944-45-ben jogos bosszút álltunk.

A gondolatmenet három pontos is erősen sántít: Egyrészt a délvidéki magyar lakosság semmiféle fegyveres ellenállást, partizánháborút sem folytatott Tito csapatai ellen. Másrészt a délvidéki magyar lakosság 1941 és 1944 között nem követett el háborús bűnöket a szerbek ellen, a hideg napok egyértelműen a magyar hadsereg és a csendőrség alakulataihoz köthetők. Harmadrészt, míg a „hideg napok” szerb (és zsidó) áldozatainak száma 3309 fő, addig mértéktartó becslések szerint az 1944-45. évi szerb bosszú áldoztának számát 20 ezer főre becsülhetjük.

Mindezek miatt magyar szempontból kifejezetten hibás és káros szóhasználatnak tartjuk a „**még hidegebb napok**” fogalomhasználatot, úgy véljük a „**délvidéki magyarirtás**” fogalom sokkal pontosabban fedti a történeteket.

Itt kell arra felhívni a figyelmet, hogy a bosszú motívum erős az 1944-45-ös magyarirtásban. De ugyanekkor sor került, német-, horvát- és albánirtásra is, sőt Tito partizánjai nagyszámú szerbet (elsősorban csetnikeket) öltek meg. Ezek a dolgok egy tágabb értelmezési keretet kívánnak meg. Eszerint, bár a bosszú fontos motiváció volt

a népirtásokban, valójában a megtorlások végrehajtása során Tito kommunista partizánjai leszámoltak a jövőbeli lehetséges ideológiai, politikai ellenfelekkel. Azaz mindaz, ami 1944-45-ben a Délvidéken (és Jugoszlávia egyéb területein) történt, lásd a horvátok, a szlovénok és az albánok ellen elkövetett hasonló népirtásokat) történt, az nem csupán bosszú, hanem etnikai tisztogatás, és ideológiai harc is volt.

2. kérdés: Mi a 20. századi közös magyar-szerb történelem „gyökerproblémája”?

A fenti kérdést azért kell feltennünk, mert magyar történészek egy csoportja arra törekszik, hogy az 1944-45-ös magyarirtást – amit ők „még hidegebb napoknak neveznek” –, az 1942. évi „hideg napok” párjaként értelmezzék. Véleményünk szerint ez egy szűk és logikailag hibás értelmezési keret.

Álláspontunk szerint a Délvidék 1941-es visszatérése nem a történet kezdőpontja, hanem egy folyamat középső eleme. Az igazi kezdőpont az 1920-as trianoni békediktátum. A trianoni békediktátum a dualista Magyarország Délvidéknek nevezett régiójának egy jelentős részét (Vajdaság, azaz Bácska és „szerbiai Bánság”) a délszláv államhoz csatolta. Ennek eredményeképpen közel fél millió magyar került kisebbségi sorba. A megszülető délszláv állam létrejöttének első pillanatától kezdve és fennállásának egész ideje alatt a keretei közé került magyar kisebbség politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági pozíciójának meggyengítésére, sőt felszámolására törekedett. Ennek következtében a vajdasági magyar kisebbség az élet minden területén erősen diszkriminált kisebbségként „integrálódhatott” az államba. Ezen kisebbség két világháború közötti története a sérelmek hosszú sorának (köztisztviselők kiűzése, agrárre-

form, névelemzés, iskolák bezárása, kulturális egyesületek betiltása, tisztességtelen adórendszer, gazdasági kizsákmányolás) története. Mindezek következtében úgy gondoljuk, hogy a 20. századi magyar-szerb történelem gyökérproblémája a trianoni békediktátum. Ennek következtében a 20. századi magyar-szerb közös történelem megírása és értelmezése során, a helyes logikai lánc az alábbi:

1. A trianoni békediktátum megszületése és hatása a Délvidékre vonatkozóan.
2. A vajdasági magyar kisebbség sérelmei a két világháború között.
3. Az 1941. évi visszacsatolás és következményei, kísérlet a „magyar világ” helyreállítására.
4. Az 1944-45. évi magyarirtás.

3. kérdés: Hogyan és mit kellene megírni a szerb-magyar közös történelemből?

Előjáróban le kell szögezniünk, hogy a kérdés kissé félreértelmezhető, de nem tudtuk jobban megfogalmazni. Rosszindulatú olvasata az lehet, hogy a történész válogathat az események között, azaz azt, ami a prekoncepciójába beleillik, azt megírhatja, míg azt, ami a koncepción kívül esik, elhallgathatja. Az ilyen prekoncepciókon nyugvó elhallgatásos történetírássra sajnos számos példát tudunk felsorolni a magyar történetírás elmúlt 40+20 évéből. Három tipikus hibás történészi magatartást rögzíthetünk:

- Az 1990 előtti magyar szocialista (internacionalista) történetírás művelőinek gyakorlata, ami a „fasiszta Magyarország részvétele a Jugoszlávia elleni háborúban” című és szellemiségű írásokban testesül meg.
- Az 1990 utáni magyar, politikailag korrekt történetírás művelői (nagy részük az 1990 előtti internacionalista táborból érkezett), akiknek tollát „az úgy kell írni

a szomszéd népek történetéről, hogy legyünk tekintettel azok érzékenységre” mondatban összefoglalható elv vezérli.

- A magyar nacionalista történetírás művelői, akik a „rácjárások borzalmai” című és szellemiségű írásokkal járulnak hozzá a történelemtudományhoz.

A fenti történészi magatartásokkal egy problémánk van: Prekoncepción alapulnak, és ennek megfelelően válogatnak az események és folyamatok leírása során. Ezen ponton érünk vissza a tanulmányunk bevezetésben elvégzettetett észlelési kísérlethez, a fiatal hölgy és az öregasszony portréjához.

Vannak olyan történészek – magyar és szerb oldalon egyaránt –, akik vagy csak a fiatal hölgy portréját (a magyar-szerb békés egymás mellett élés évszázadai), vagy csak az öreg hölgy portréját (véres magyar szerb összecsapások sorozata) festik meg.

Konklúzió

Véleményünk szerint a magyar-szerb közös történelem megírása során (és persze minden más történészi téma esetében is) a követendő helyes történetírói hozzáállást a legjobban Hómann Bálint fogalmazta meg egy 1931-ben keletkezett írásában, eszerint: a történész tollát „az igazság tudományos megközelíthetőségébe vetett rendületlen hit” vezesse!

Egy öregasszony portréja